

K PROBLEMATIKE „IROŠKÓTSKYCH“ VPLYVOV VO VEĽKOMORAVSKOM UMENÍ

MARTIN VANČO

Keywords: *Hiberno-Scots, insular art, Lombardian renaissance, Carolingian renaissance, Tassilo Chalice, Great Moravian artistic craft*

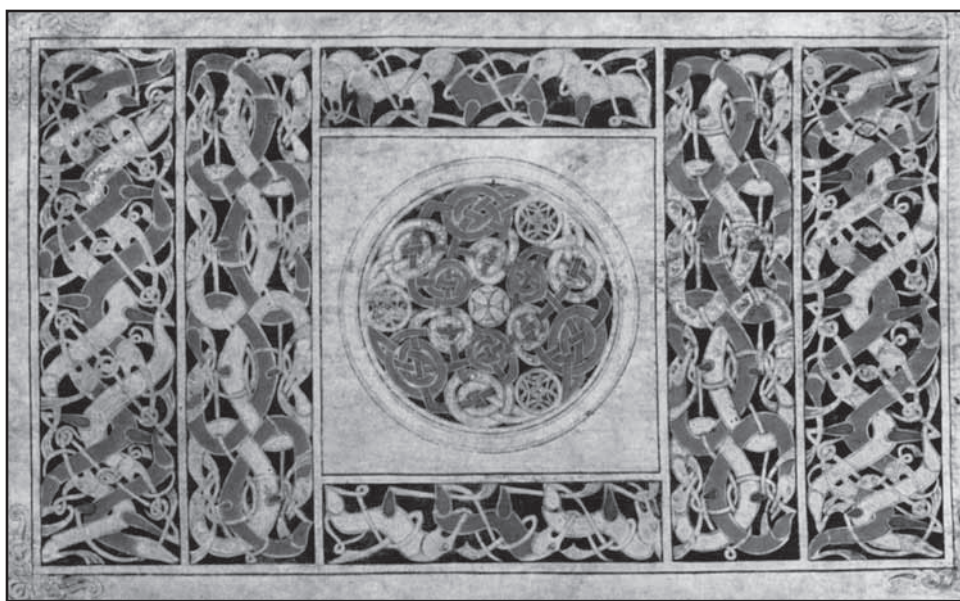
Abstract: *On the problem of “Hiberno-Scottish” influences in Great Moravian art. Since the 2nd half of the 20th century archaeological and art-historical literature has frequently discussed the problem of so-called Hiberno-Scottish missions which were considered to have influenced both ecclesiastical architecture and artistic craft in Great Moravia. The study is dealing with the problem of insular art in Irish book illuminations and its reflection in the Lombardian and Carolingian Empires, as exemplified by book illuminations and stone sculptures from the 8th – 9th centuries. The application of insular art in Great Moravian art handicraft production is discussed here in the context of Carolingian arts and crafts proceeding from both the Lombardian renaissance of the 8th century and the tradition of insular art which has been further developed in Carolingian monastic scriptorium manufactories of the 9th century. The main representative of insular elements in artistic craft is the Tassilo Chalice, which was made in one of the Bavarian monasteries in the 2nd half of the 8th century. Great Moravian belt suits decorated with such ornaments were made according to pattern of Carolingian belts of military officers. Their territorial distribution is associated with the expansion of Charlemagne’s army over Central and Southeast Europe at the beginning of the 9th century.*

Keltské inzulárne kresťanstvo a jeho šírenie írskymi mníchmi na kontinente v ranom stredoveku priťahuje pozornosť historikov už viac ako sto rokov (Parczewski 1902). Názory oscillovali od jednostranného preceňovania ich pôsobenia pri christianizácii pohanských národov v západnej a strednej Európe, až po úplné zamietanie alebo paušalizovanie ich vplyvu (Löwe 1982). A to aj napriek tomu, že k aktivitám írskych mníchov na území Franskej ríše v 7. – 8. storočí existuje dostatok písomných prameňov. Diskusia o možnom pôsobení írskych misionárov pred príchodom sv. Cyrila a Metoda samozrejme neobišla ani našu historiografiu (Kožiak 2003, 158–178). Nedostatok písomných prameňov o predcyrilometodských misiách zároveň vytvoril archeológom a historikom umenia priestor pre interpretáciu veľkomoravského umenia v týchto intenciách.

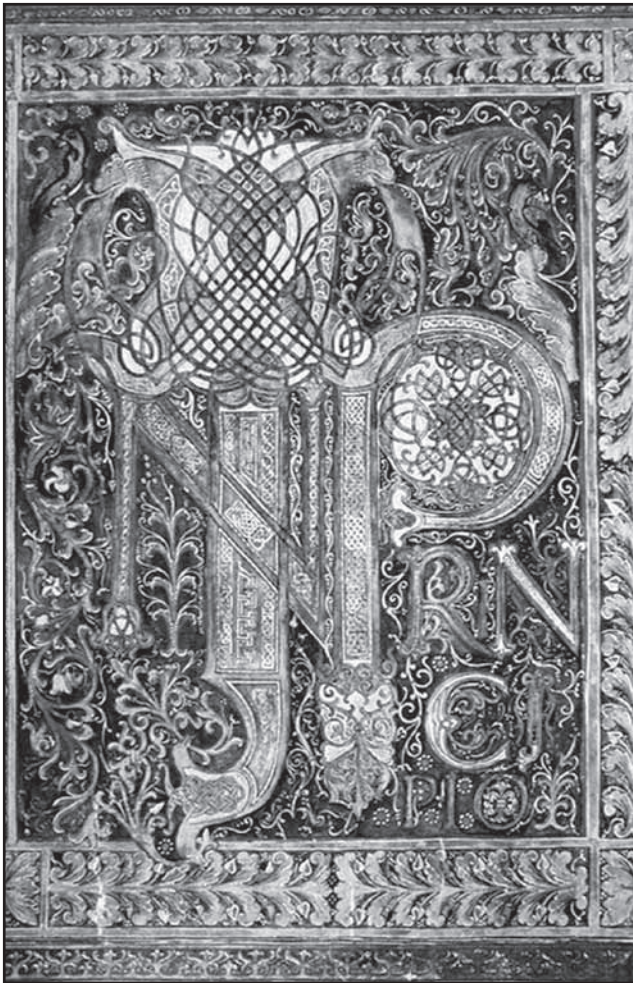
Faktor írómánie pri výskume veľkomoravskej zaniknutej architektúry plne rozvinul Josef Cibulka v roku 1958 pri interpretácii pôvodu architektonického typu jednolodového kostola s kvadratickým presbytériom kostola v Modré u Velehradu. Prezentoval tu hypotézu, že pôdorys kostola bol typickým prvkom írskej architektúry, čo mu poslúžilo ako dôkaz o pôsobení „i-roškótskych“ misionároch na území severne od Dunaja ešte pred vznikom Veľkomoravskej ríše (Cibulka 1958, 110). Základné argumenty proti tejto hypotéze publikoval V. Vavřínek hneď rok po vydaní knihy, pričom poukázal

najmä na absenciu písomných správ o pôsobení írskych misionárov na našom území a nepresvedčivé dôkazy v archeologickom materiáli (Vavřínek 1959, 217–224; Vavřínek 2001, 414).

Rozsiahla kritika Cibulkovej hypotézy zo strán viacerých bádateľov bola prezentovaná na medzinárodnej konferencii „Veľkomoravská ríša“ konanej v Brne a Nitre v roku 1963. Cibulkovu teóriu spochybnil najmä J. Polík (1966, 11–47) z dôvodu chýbajúcich dôkazov v písomných prameňoch a V. Hrubý (1966, 11–114) kvôli datovaniu stavby k roku 800. Pod silou argumentov preto

Obr. 1 Írsky evanجليár z Durrow, 7. storočie. Trinity College library. Foto: archív autora

Obr. 2 Karolínska biblia z kostola San Paolo fuori le Mura, 9. storočie. Repro: Cardinali 2009.

Obr. 3 Detail longobardského reliéfu s pávom, 8. storočie. Santa Giulia-Museo della Città, Brescia. Foto: Bertelli 2000a, 508.

musel J. Cibulka (1966, 103–105; 1963, 56) pripustiť, že kostol síce nebol postavený írskoškótskou misiou, ale bavorskou, vychádzajúcou z jej tradície. Relatívnosť súvisu architektonického typu jednolodového kostola s kvadratickým presbytériom s írskymi misionármi najlepšie vystihol K. Benda (1987, 64–65): „Provinciálnosť až rustikálnosť veľkomoravských stavieb a namnoze už i u jejich vzorů spôsobuje, že je obtížné jednoznačne stanovit oblast, odkud konkrétne ten či onen typ na Moravě pochází. Rozhodování poněkud usnadňuje Cibulkova správná teze, že prototyp stavby nutno hledat v té oblasti odkud pochází misie. Ale to se vždy neví a objevuje se nebezpečí důkazu v kruhu.” Pokus o rehabilitáciu Cibulkovej teórie prezentoval neskôr M. Šolle (1996, 60–65), ktorý za dôkaz pôsobenia „íroškótskej“ misie v strednej Európe považoval práve špecifický typ kostola s pretiahnutou pravouhlou svätynňou a predkňaziskovou priečkou. Tá ale bola revíznym výskumom V. Hrubého stotožnená so zásypom staršej archeologickej sondy J. Nevěřila (Hrubý – Hochmanová – Pavelčík 1955, 42–126). Rôznorodé teórie o pôvode tohto architektonického typu som zosumarizoval v roku 1995 v súvislosti s objavom kostola sv. Margity pri Kopčanoch, pri výskume ktorého som prvýkrát formuloval hypotézu o jeho typologickej príbuznosti s rímskou profánnou architektúrou (Vančo 1995, 139–168). Okrem reinterpretovanej hierarchie rektangulárnych priestorov átriového domu je táto hypotéza podporená aj geografickým rozptylom tohto typu kresťanskej architektúry na územiach väčšiny rímskych provincií od Akvitánie po Dalmáciu, kde nebola tradícia staviteľstva kostolov z dreva a ani írski mnísi tu nikdy misijne nepôsobili.

Pred nedávnym diskusiu o „íroškótskom“ pôvode kostola v Modré oživil J. Lichardus (2003, 109–118), ktorý využil staršiu interpretáciu V. Richtera (1965, 120–121; 2001, 113–119) o staršej pohanskej svätyni kolovej konštrukcie na to, aby ju interpretoval v súvislosti s írskou sakrálnou architektúrou. A to aj napriek tomu, že autor revízneho výskumu V. Hrubý objasnil význam sústavy kolových jamiek buď ako pomocnej konštrukcie použitej pri stavbe kamenného kostola alebo vo význame ohrady vybudovanej okolo neho (Hrubý – Hochmanová – Pavelčík 1955, 42–126). Lichardusova interpretácia bola podnetom pre kritickú štúdiu R. Kožiaka (2004, 103–124), ktorý po prvýkrát v dejinách slovenskej historiografie zhromaždil celý rad dôkazov proti pôsobeniu írskych misií na našom území. Problematiku pôsobenia „íroškótskej“ misie na Veľkej Morave najnovšie rehabilitovala T. Štefanovičová (2006, 28–31) v súvislosti s interpretáciou figurálnych plaket z Bojnej. Ikonografia rozmanitých anjelských rádov na plaketách však súvisí s teologickou kultúrou pestovanou v centre Byzantskej ríše v Konštantínopole, ktorú na naše územie mohla priniesť len byzantská misia Konštantína a Metoda

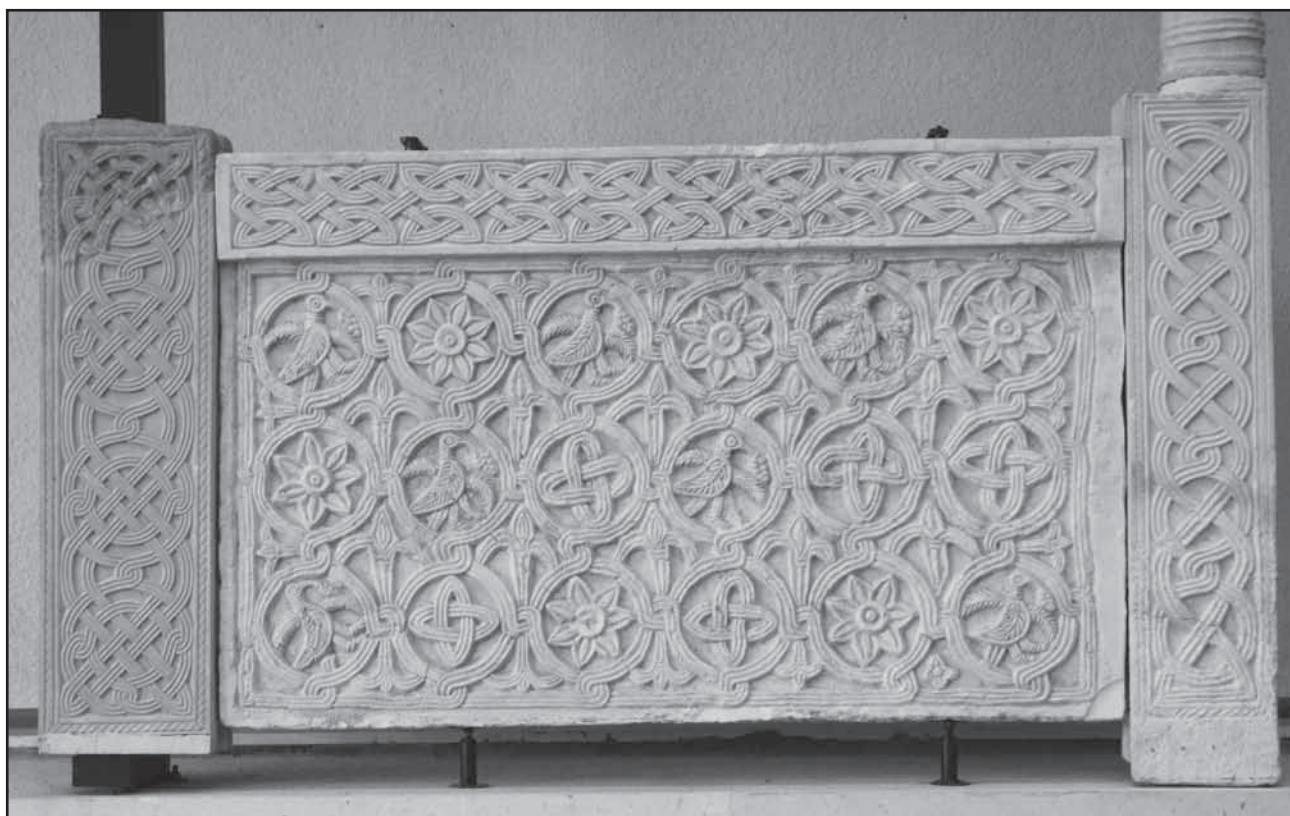

Obr. 4 Detail zábradlia oltárnej priečky z kostola Santa Maria Assunta v Akvileji, 8. – 9. storočie. Foto: Archív autora.

(Vančo 2007, 149–173). Štýlový charakter plakiet a technológia ich výroby pritom súvisia s domácim, veľkomoravským umeleckým remeslom, najmä s kovami s figurálnymi motívmi orantov (Vančo 2008, 43–61; 2010, 111–152). Vzhľadom na skutočnosť, že írskym misiám sa opakovane pripisuje pôvod viacerých veľkomoravských nálezov, je potrebné kriticky prehodnotiť aj problém tzv. „i-roškótskych“ alebo inzulárnych motívov vo veľkomoravskom umeleckom remesle. Zámerom tejto štúdie je predovšetkým definovanie pojmu inzulárneho štýlu, jeho aplikácie v karolínskom umení a reflexie vo veľkomoravskom umeleckom remesle.

Inzulárny, ostrovný alebo írsky štýl je doložený najmä v knižnej malbe 7. – 8. storočia, v rámci ktorej sú najznámejšími reprezentantmi evanjeliáre z írskych kláštorov z Durrow (Meehan 1996), Lindisfarne (Walther – Norbert 2005) a z Kells (obr. 1; Nordenfalk 1983, 440). Dominantnými výrazovými prvkami týchto rukopisov sú maľované iniciály alebo celostranové „kobercové“ dekorácie pozostávajúce z nepravidelnej siete pletencovej ornamentiky kombinovanej so zoomorfnými motívmi – hlavičkami zvierat, prevažne hadov alebo vtákov (Nordenfalk 1986, 211–218). Írski mnísi na čele so sv. Kolumbánom šírili monastickú kultúru na kontinente od prelomu 6. – 7. storočia, najmä v merovejskom kráľovstve, v oblasti východnej Galie s centrom v Luxeuil. Ich pôsobenie na území galských diecéz narážalo na odpor miestnych biskupov, ale vzhľadom na ich podporu zo strany merovejských kráľov si čoskoro vydobyli samostatné postavenie mimo právomoci biskupstiev. Niektoré z kláštorných stredísk sa pritom dostali priamo pod patronát rímskeho pápeža, ako napr. Luxeuil (Kožiak 2003, 167–168). Pôsobením írskych mníchov vo franských kláštoroch sa móda dekoratívnych pletencových iniciál preniesla aj na kontinent. Šíreniu tejto vizuálnej kultúry napokon pomáhala aj samotná franská aristokracia formou fundátorstva a donácií. Írske maľované rukopisy mali výrazný vplyv nielen na merovejskú kultúru 7. storočia, ale boli naďalej rozvíjané v karolínskych kláštorných skriptóriách alebo cisárskych dielnach aj v 9. storočí (Bierbauer 1999, 465–481). Pokračovanie tejto módy aj v rámci karolínskej renesancie, zameranej programovo na renesanciu antiky, možno pripísať pôsobeniu Anglosasov na dvore Karola Veľkého, ktorého osobným poradcom bol Alcuin pochádzajúci z Yorku (Garrison – Nelson – Tweddle 2001). Exemplárnym príkladom karolínskej knižnej malby s integrovanou inzulárnou dekoráciou je napr. Biblia San Paolo fuori le Mura namaľovaná v Remešskej škole, ktorú daroval cisár Karol Holý pri príležitosti svojej korunovácie pápežovi Jánovi VII. na Vianoce roku 875 (Cardinali 2009). Iluminácie iniciál v tejto biblii sú charakteristické prelínaním írskej, resp. anglosaskej pletencovej ornamentiky so zoomorfnými prvkami, kombinovanými s rastlinnou výzdobou antického akantu a palmety (obr. 2).

Obr. 5 Detail zábradlia oltárnej priečky z Koljane u Vrlika, 9. storočie. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika Split. Foto: Martin Bóna.

Podobná situácia bola aj v longobardskej Itálii a to vďaka pôsobeniu írskoho mnícha Kolumbána, ktorý založil okolo roku 613 v severnej časti Talianska kláštor v Bobbio (Cavallo 2000, 85–105). Oblasť longobardského Talianska pritom zohrávala dôležitú úlohu sprostredkovateľa neskoriantických vzorov medzi byzantskou a merovejskou ríšou, takže tvorila akýsi kultúrny most do západnej Európy (Vančo 2000, 15). Z tohto dôvodu možno írsku a anglosaskú pletencovú ornamentiku sledovať nielen v knižnej maľbe, ale aj v kameňosochárstve (obr. 3; Bertelli 2000b, 189–190). V lombardskej renesancii 8. storočia, ktorá tvorila predstupeň karolínskej renesancie, je markantné prelínanie neskoriantických a inzulárnych motívov vo forme nového synkretického štýlu, ktorým boli nakoniec recipročne ovplyvnené aj centrá pod kultúrnym vplyvom Byzancie, ako napr. Friaulská marka s centrom v Cividale (Mitchel 2000, 175–187) alebo Akvilejský patriarchát. V interiéri patriarchálnej baziliky Santa Maria Assunta v samotnej Akvileji, prestavanej biskupom Maxentiom (810 – 838) vďaka finančnej podpore cisára Karola Veľkého (Marinni 1994, 2), sa nachádza množstvo takýchto kameňosochárskych pamiatok z oltárnych priečok s pletencovou ornamentikou kombinovanou s palmetami a zoomorfnými motívmi (obr. 4).

S lombardským sochárstvom 8. – 9. storočia úzko súvisia aj pamiatky z Dalmácie vypracované v rovnakom, internacionálnom štýle: napr. dekorácia zábradlia oltárnej priečky z Koljane u Vrlika alebo cibórium z Bijače pri Trogire (obr. 5, 6). K Cibóriu z Bijače pritom existuje analogické cibórium z kostola San Vincenzo v toskánskej Cortone (Marasović 2006, 40) s inskripciou venovanou Karolovi Veľkému (Augenti 2000, 282, 285). Priame kontakty medzi starochorvátskou Dalmáciou a karolínskym Talianskom pritom siahajú len na prelom 8. – 9. storočia a súvisia s karolínsko-byzantským ozbrojeným konfliktom o nadvládu nad Dalmáciou. Vojsko sa skončilo Aachenským mierom v roku 812, na základe ktorého severná časť Dalmácie pripadla karolínskemu impériu a južná časť spolu s pobrežnými mestami zostala pod kontrolou Byzantskej ríše (Burić 1996, 140). Toto politicko-mocenské usporiadanie sa odrazilo aj v architektonickej produkcii Dalmácie 1. polovice 9. storočia. Zatiaľ čo na severe bola architektúra ovplyvnená karolínskou architektúrou (Marasović 1996, 215–223; Jurković 2000, 164–189, Goss 2010, 21–91), tradičná skupina predrománskej architektúry v južnej Dalmácii odráža prvky byzantskej periférie (Gvozdanović 1969, 30–31; Goss 1978, 122–148; Goss 2006, 51–62).

Írske, resp. anglosaské pletencové motívy sa okrem knižnej maľby a kameňosochárstva uplatnili aj v umeleckom remesle. Za najvýznamnejšieho reprezentanta inzulárneho štýlu v strednej Európe je považovaný tzv. Tassilov kalich (obr. 7). Nechal si ho vyhotoviť bavorský vojvoda Tassilo III. (744 – 788) pri príležitosti sobáša s Liutpurgou, dcérou longobardského kráľa Desidéria, s ktorým sa snažil nadviazať v roku 768 dynastické spojenectvo, tzv. bavorsko-longobardskú úniu namierenú proti rozširujúcej sa Franskej ríši Karola Veľkého. Bronzový, postriebný a pozlátený kalich je celý reliéfne zdobený vruborezom. Kupa – čaša je tvorená piatimi navzájom spojenými medailónmi s obrazom Ježiša Krista a symbolmi štyroch evanjelistov. Medailóny sú rámované bordúrami s pletencovým, geometrickým dekórom a cvikle medailónov sú v hornej časti tvorené typickým inzulárnym nepravidelným pletencovým dekórom ukončeným zvieracími (vlčími alebo psími) hlavičkami. V spodnej časti sú zasa palmetové motívy s koncentricky zvinutými lístkami po stranách. Kupa je

Obr. 6 Oltárne cibórium z Bijača pri Trogire, 9. storočie. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika Split. Foto: Martin Bóna.

od nohy, spojenej s nodusom, oddelená masívnym perlovcom. V spodnej časti nohy je vlys s inskripciou „TASSILO DUX FORTIS – LIUTPIRC VIRGA REGALIS – Tassilo mocný vojvoda – Liutpirca kráľovská panna“. Vzhľadom na inzulárnu ornamentiku bol kalich spočiatku považovaný za import z ostrovov, Írska alebo Británie (Stollenmayer 1949). Ornamentika kombinujúca prvky zoomorfného pletencového štýlu s antickými plametami a úponkami, ale svedčí o synkretickom umení pestovanom na longobardskom dvore (Novák 2007, 276–278). Podľa posledných názorov bol kalich vyrobený v kontaktnej zóne medzi Lombardiou a Bavorskom, v niektorej z kláštorných dielní buď v Mondsee alebo v Salzburgu (Filitz – Pippal 1987). Tvar a celková koncepcia kalicha je úplne odlišná od súdobých pohárov známych z ostrovného Írska, akými sú napr. kalichy z kláštora Céli Dé v Derrynavlan (Chatháin 1980, 127–148) alebo Ardagh (Gógan 1932). Strieborný, tepaný kalich z Ardagh je typickým príkladom inzulárneho štýlu s filigránovými zlatými aplikáciami s pletencom a zoomorfným ornamentom, doplneným o zlátenie a email cloisonné (obr. 8).

Inzulárnu pletencovú ornamentiku so zoomorfnými hlavičkami možno sledovať aj na iných predmetoch umeleckého remesla, ako napr. na karolínskej vojenskej výstroji. Ide najmä o výzdobu kovaní opaskov, čo dokazuje napr. jazykovité kovanie z kráľovskej falce v Ingelheime (Grewe 1999, 465–466). Jeho ornamentika nie je nemeckými bádateľmi striktné spájaná s inzulárnym umením, ale je radená do okruhu anglosaskej ornamentiky, resp. samostatného štýlu Tassilovho kalicha (obr. 9; Wamers 1999b, 452–464).

Najčastejšie uvádzaným príkladom tzv. inzulárneho štýlu z oblasti podunajských Slovanov severne od Dunaja, t.j. v priestore veľkomoravskej ríše, je bronzové, pozlátené kovanie z Hradca pri Prievidzi (obr. 10). Výzdobný motív vyhotovený technikou vruborezu bol interpretovaný ako zobrazenie vtáka, pričom bol považovaný za doklad vyznievania inzulárneho štýlu v severoalpskej oblasti Salzburgu v časoch začínajúcej karolínskej renesancie s analógiami z longobardských lokalít Perugia a Ascoli Picena (Bialeková – Pieta 1964, 456–457). Podobného názoru bol aj J. Dekan (1979, 124), ktorý kovanie uvádzal v súvislosti s „iroduškótskymi“ vplyvmi v kontinentálnom umeleckom remesle, dokladom čoho mal byť aj Tassilov kalich z Kremsmünsteru (Dekan 1979, 124). Zriedkavý výskyt artefaktov s inzulárnou ornamentikou na našom území pritom považoval za dohasínajúci vplyv „iroduškótskych“ misií v strednej Európe alebo za konečnú fázu ranokarolínskeho umenia na našom území (Dekan 1979, 125). Ďalší z bádateľov, ktorý rozvíjal teóriu iroduškótskych vplyv vo veľkomoravskom umeleckom remesle, bol J. Poulík (1963, 49) v kontexte analýzy nálezov z hrobu č. 70 pri kostole č. VI, tzv. dvojapsidovej rotunde na hradisku „Valy“ u Mikulčíc. Inventár hrobu obsahoval pozlátenú pracku opasku s adorovanými štylizovanými zvieracími hlavičkami, ktoré považoval za reminiscenciu dohasínajúcej inzulárnej ornamentiky. Spolu s touto prackou sa v hrobe nachádzalo aj trapezoidné bronzové pozlátené kovanie s motívom jednoduchého pletenca s rozetou v strede (obr. 11). Tomuto kovaniu síce pripisoval domácu provenienciu z prelomu 8. – 9. storočia, ale pritom sa domnieval, že jeho výrobca poznal z autopsie výrobky kontinentálnych „iroduškótskych“ dielní (Poulík 1957, 264–257; Poulík 1971, 54–64). Inzulárny štýl J. Poulík (1975, 59) identifikoval aj na liatom štítkovom kovani zdobenom geometrickým

Obr. 7 Detail výzdoby Tassilovho kalicha, 8. storočie. Benediktínsky kláštor Kremsmünster. Foto: Archív autora.

Obr. 11 Kovanie z hrobu č. 70 pri kostole č. VI na hradisku „Valy“ u Mikulčíc. Repro: Dekan 1979. ▶

Obr. 8 Kalich z Ardagh, 8. storočie, National museum of Ireland. Foto: Archív autora.

Obr. 12 Kovanie z hrobu č. 223/51 z pohrebiska v Starého Městě „Na valách.“ Repro: Dekan 1979. ▶

Obr. 9 Kovanie z Ingelheimu, prelom 8. – 9. storočia. Repro: Schlotterbeck 2001.

Obr. 10 Kovanie z Hradca pri Prievidzi. Archeologický ústav SAV Nitra. Repro: Dekan 1979.

Obr. 13 Gombík z hrobu č. 3/98 pri kaplnke sv. Margita pri Kopčanoch. Foto: Pamiatkový úrad SR. ▶

ornamentom s gombíkom na konci z hrobu č. 108 pri kostole č. II v Mikulčiciach. K tomuto kovaniu „íroškótskeho typu“ našiel analógie v nálezoch z Porýnia a Durínska. Vzhľadom na sprievodné nálezy – bronzové kresadlo s afrontovanými zvieracími hlavičkami na koncoch a bronzové liate kovanie neskoroavarského typu s výzdobou v tvare, tzv. okrúhlo-listej úponky – charakterizoval nálezový celok ako prelínanie domácich slovansko-avarských a ranokarolínskych prvkov a datoval ho na koniec 8. storočia (Poulik 1971, 56; Poulik 1975, 56). Ďalší artefakt, ktorého dekór bol spájaný s inzulárnym štýlom, je bronzové pozlátané kovanie z hrobu č. 223/51 zo Starého Města „Na valách“, ktoré má pletencovú výzdobu v podobe dvoch pod sebou umiestnených srdcovitých medailónov. V. Hrubý (1955, 200, 524) ornamentiku považoval za „zoomorfnú“ a odvodil ju z normandského severu. J. Dekan (1979, 125) pokračoval v tejto interpretácii v duchu navzájom prepletených, štylizovaných hadov, ktorých pôvod stotožňoval s inzulárnou ornamentikou (obr. 12). Spájanie veľkomoravských kovaní zdobených pletencovou a zoomorfnou ornamentikou s pôsobením íroškótskych misií na konci 8. storočia prezentovala v poslednej dobe na základe bronzových nákončí opaskov z Brna-Líšně a Hradca pri Prievidzi aj D. Bialeková (1999, 133).

Výhrady voči priamemu vzťahu írskej ornamentiky s výzdobou veľkomoravských kovaní možno prezentovať vo viacerých rovinách: po prvé z formálneho, štýlového hľadiska a po druhé z perspektívy mediátora internacionálneho pletencového štýlu. Zo štýlového hľadiska neobstojí samotná identifikácia inzulárných motívov. Napríklad pletencová výzdoba s rozetou na kovaní z hrobu č. 70 je analogická výzdobe oltárneho zábradlia z Koljane u Vrlika a skosené strany kovania sú zdobené typicky antickou ornamentikou vajcovca. Ide teda o spájanie antických a inzulárných prvkov do nového celku, tak ako v prípade vyššie uvedených príkladov franských, bavorských, longobardských alebo starochorvátskych ornamentov. Na kovaní z hrobu č. 223/51 znova absentuje inzulárny pletenec, pretože v tomto prípade ide o antikizujúci meandrový motív prepletaných pásov. Vzhľadom ku značnej štylizácii motívu dokonca ani nie je isté, či sú konce pásov ukončené zvieracími hlavičkami. Rovnako môže ísť aj o okvetný lístok podobne ako v prípade pletencovej stužky stočenej do srdcovitého meandra na medenom, pozlátanom gombíku z hrobu č. 3/98 pri kaplnke sv. Margity v Kopčanoch (obr. 13; Baxa – Ferus – Glaser-Opitzová – Katkinová 2005, 48–50; Poláček 2006, VII). Pletencová výzdoba je navyše doložená na viacerých veľkomoravských gombíkoch, napr. z hrobu č. 70 v Rajhrade pri Brne (Staňa 1983, 217–223) alebo z hrobu č. 178 pri dvojapsidovej rotunde na hradisku „Valy“ u Mikulčic (Profatnová 2003, 155). Všetky uvedené artefakty svedčia o pretvorení prvkov inzulárnej a neskoroantickéj ornamentiky do podoby nového ornamentálneho štýlu typického pre lombardskú a karolínsku renesanciu. Nakoniec ani schematická výzdoba kovania z Hradca pri Prievidzi nie je štýlovo analogická s írskym zoomorfným pletencom. Buď ide o zjednodušenú výzdobu známu z karolínskych kovaní z kráľovskej falce v Paderborne alebo villy v Karlburgu (obr. 14; Wamers 1999, 464–465) alebo o deriváciu zoomorfného motívu zvierať s adorovanou hlavičkou, aké sú doložené na neskorovarských liatych bronzoch z pohrebiska v Komárne-Lodenici (Trugly 1994).

Čo sa týka otázky mediátora, teda sprostredkovateľa tohto internacionálneho pletencového štýlu na Veľkú Moravu, tak jeho rozšírenie vo východných a južných častiach Európy, t.j. v avarskom Podunajsku, Lombardii alebo Dalmácii, sa geograficky kryje s expanziou vojsk Karola Veľkého. Táto móda pritom súvisela s militaristickou ideológiou franských vojvodcov, ktorí takto zdobené opasky nosili ešte na začiatku 9. storočia (Wamers 1999b, 452–464). Kovania opaskov ani neboli zhotovené írskymi mníchmi v kláštoroch, ale boli vyrábané remeselníkmi v špecializovaných dielňach zameraných na produkciu zbraní a vojen-

Obr. 14 Kovanie z Karlburgu, koniec 8. storočia. Stadtgeschichtliche Museum Karlstadt. Repro: Wamers 1999a, 465.

skej výstroje, čo dokazuje nález remeselníckej dielne v už spomenutej karolínskej vile v Karlburgu pri Würzburgu (Wamers 1999a, 464–465). Velkomoravské kovania sú preto lokálnymi, domácimi napodobeninami karolínskych vzorov nielen z hľadiska konštrukcie opaskov, ale aj z hľadiska výzdobných motívov (Ungerma 2001, 231–236; Ungerma 2002, 93–121). Germánska, resp. anglosaská ornamentika bola používaná na dvore Karola Veľkého v duchu *renovatio imperii* nadväzujúceho na klasické vzory ranokresťanského umenia z hľadiska reštitúcie starého rímskeho impéria. Obe tendencie sú markantné najmä v karolínskom knižnom maliarstve, a to v kompozíciách zvieracích motívov v iniciálach rukopisov alebo v celostranových ilumináciach. Tento synkretický štýl sa okolo roku 800 rozšíril aj do iných kláštorov, takže nebol obmedzený len na tie kláštory, v ktorých v 7. storočí pôsobili írski mnísi (Bierbauer 1999, 465–481).

LITERATÚRA

- AUGENTI, A. 2000: La Tuscia nei secoli VIII-IX. In: *Il Futuro dei Longobardi. L'Italia e la costruzione dell'Europa di Carlo Magno*, 18 giugno –19 novembre 2000 Brescia. Milano, s. 278–295.
- BAXA, P. – FERUS, V. – GLASER-OPITZOVÁ, R. – KATKINOVÁ, J. 2005: Velkomoravské hroby pri kostole sv. Margity v Kopčanoch, Pam. Múz. 3, s. 48–50.
- BENDA, K. 1987: Josef Cibulka. In: Chadraba, R. – Krása, J. – Švácha, R. – Horová, A. (eds.): *Kapitoly z českého dějepisného umění II*. Praha, s. 164–165.
- BERTELLI, C. 2000a: Brescia, San Salvatore: affreschi sulle pareti. In: *Il Futuro dei Longobardi. L'Italia e la costruzione dell'Europa di Carlo Magno*, 18 giugno – Brescia 19 novembre 2000. Milano, s. 499–530.
- BERTELLI, C. 2000b: Aspetti dell'arte promossa dai Longobardi in Italia nell'VIII secolo. In: Bertelli, C. – Brogiolo, G. P. (eds.), *Il Futuro dei Longobardi. L'Italia e la costruzione dell'Europa di Carlo Magno*. Saggi. Milano, s. 189–195.
- BIALEKOVÁ, D. – PIETA, K. 1964: Zisťovací výskum v Hradci, okr. Prievidza, Slov. Arch. 12, s. 447–466.
- BIALEKOVÁ, D. 1999: Beginnings of contacts of Moravian Slavs with Carolingian World. In: *Thessaloniki – Magna Moravia*. Thessaloniki, s. 133–148.
- BIERBAUER, K. 1999: Der Einfluß insularer Handschriften auf der kontinentale Buchmalerei. In: Stiegemann, Ch. – Wemhoff, M. (eds.), *799 Kunst und Kultur. Beiträge zum Katalog der Ausstellung Paderborn 1999*. Mainz, s. 465–481.
- BURIĆ, T. 1996: Istočnojadranske Sklavinije i Franci u svjetlu arheoloških nalaza. In: Jurković, M. – Lukšić, T. (eds.), *Starohrvatska spomenička baština. Radanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*. Zbornik radova znanstvenog skupa održanog 6. – 8. listopada 1992. Zagreb, s. 137–160.
- CARDINALI, M. 2009: *La Biblia carolingia dell'Abbazia di San Paolo fuori le Mura*. Vatican City.
- CAVALLO, G. 2000: Libri e cultura nelle die Italie longobarde. In: Bertelli, C. – Brogiolo, G. P. (eds.), *Il Futuro dei Longobardi. L'Italia e la costruzione dell'Europa di Carlo Magno*. Saggi. Milano, s. 85–105.
- CIBULKA, J. 1958: *Kostel v Modré u Velehradu a počátky křesťanství na Moravě*. Praha.
- CIBULKA, J. 1963: *Grossmährischen Kirchenbauten*. In: *Sancti Cyrillus und Methodius, Leben und Wirken*. Praha.
- CIBULKA, J. 1966: Diskussionsbeiträge zu J. Poulíks Referat. In: *Grossmährische Reich. Tagung der wissenschaftliche Konferenz des Archäologischen Instituts der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften*. Brno – Nitra 1. – 4. 10. 1963. Praha, s. 103–105.
- DEKAN, J. 1979: *Velká Morava. Doba a umenie*. Bratislava.
- DOSTÁL, B. 1966: *Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě*. Brno.
- FILLITZ, H. – PIPPAL, M. 1987: *Schatzkunst*. Salzburg – Wien.
- GARRISON, M. – NELSON, J. L. – TWEDDLE, D. 2001: *The Golden Age of York: Alcuin and Charlemagne at York, The Yorkshire museum, April to October 2001*. York.
- GÓGAN, LIAM S. 1932: *The Ardagh Chalice*. Dublin.
- GREWE, H. 1999: Riemenzunge aus Ingelheim. In: Stiegemann, Ch. – Wemhoff, M. (eds.), *799 Kunst und Kultur der Karolingerzeit. Karl der Grosse und Papst Leo III. in Paderborn. Katalog der Ausstellung Paderborn 1999, Bd. 2*. Mainz, s. 465–466.
- GVOZDANOVIĆ, V. 1969: *Starohrvatska arhitektura*. Zagreb.
- GOSS, V. 1978: Značaj starohrvatske arhitekture za opću povijest umjetnosti evropske predromanike. In: Marasović, T. – Gvozdanović, V. – Sekulić-Gvozdanović, A. – Mohorović, A.: *Prilozi k istraživanju starohrvatske arhitekture*. Split, s. 133–148.
- GOSS, V. P. 2006: *Predromanička arhitektura u Hrvatskoj – Pre-Romanesque Architecture in Croatia*. Zagreb.
- GOSS, V. P. 2010: *Četiri stoljeća europske umjetnosti 800. – 1200. Pogled s jugoistoka*. Zagreb.
- HRUBÝ, V. 1955: *Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na Valách“*. Praha.
- HRUBÝ, V. – Hochmanová, V. – Pavelčík, J. 1955: *Kostel a pohřebiště z doby velkomoravské na Modré u Velehradu, Časopis Moravského musea, Vědy společenské XL*, s. 42–126.
- HRUBÝ, V. 1966: Replik auf den Beitrag Prof. Jos. Cibulka's. In: *Grossmährische Reich. Tagung der wissenschaftliche Konferenz des Archäologischen Instituts der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften*. Brno – Nitra 1. – 4. 10. 1963. Praha, s. 113–114.

- CHATHÁIN (PRÓINSÉAS), NÍ. 1980: The liturgical background of the **Derrynavlan** altar service, *Journal of the Royal Society of Antiquaries of Ireland* 110, s. 127–148.
- JURKOVIĆ, M. 2000: Arhitektura karolinškog doba. In: Milosević, A. (ed.), *Hrvati i Karolinzi. Rasprave i vrela*. Split, s. 164–189.
- KOŽIAK, R. 2003: Írski a anglosaskí mnísi, misijná prax a kresťanská kultúra vo včasnóm stredoveku. In: *Acta historica Neosoliensia* 6, s. 158–178.
- KOŽIAK, R. 2004: Írski misionári a počiatky kresťanstva u Slovanov. In: Kožiak, R. – Nemeš, J. (eds.), *Pohanstvo a kresťanstvo. Zborník z konferencie usporiadanej 5. – 6. II. 2003 v Banskej Bystrici*. Bratislava, s. 103–124.
- LICHARDUS, J. 2003: Grundriss einer altslawischen Holzkirche von Modrá, *Slov. Arch.* LI/1, s. 109–118.
- LÖWE, H. (ed.) 1982: *Die Iren und Europa im früheren Mittelalter*. Stuttgart.
- MARASOVIĆ, T. 1996: „Westwerk“ u hrvatskoj predromanici. In: Jurković, M. – Lukšić, T. (eds.), *Starohrvatska spomenička baština. Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža. Zbornik radova znanstvenog skupa obdržanog 6.–8. listopada 1992*. Zagreb, s. 215–223.
- MARASOVIĆ, T. 2006: Ciborij sa zabatima iz crkve sv. Marte u Bijaćima, *Star. Prosv.* 33, s. 37–58.
- MARINI, G. 1994: *The Basilica of Aquileia*. Monfalcone.
- MEEHAN, B. 1996: *The Book of Durrow. A Medieval Masterpiece at Trinity College Dublin*. Dublin.
- MITCHEL, J. 2000: L'arte nell'Italia longobarda e nell'Europa carolingia. In: Bertelli, C. – Brogiolo, G. P. (eds.), *Il Futuro dei Longobardi. L'Italia e la costruzione dell'Europa di Carlo Magno. Saggi*. Milano, s. 175–187.
- NORDENFALK, C. 1983: Book of Kells. In: *Lexikon des Mittelalters*. München – Zürich, zv. 2, s. 440.
- NORDENFALK, C. 1986: Katz und andere Tiere im Book of Kells. In: Roth, H. (ed.), *Zum Problem der Deutung frühmittelalterlicher Bildinhalte*. Sigmaringen, s. 211–218.
- NOVÁK, A. 2007: *Vědomí středověku. Z kulturních dějin prvního tisíciletí*. Praha.
- PARCZEWSKI, A. 1902: Początki chrześcijaństwa w Polsce i misja irlandzka. In: *Roczniki Towarzystwa Nauk Poznańskiego* 29, s. 185–257.
- POLÁČEK, L. 2006: Kopčany, kaple sv. Margity (č. 12). In: *Terénny výzkum v Mikulčicích*. Brno.
- POULÍK, J. 1957: Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic. In: *Pam. Arch.* XLVIII, s. 264–265.
- POULÍK, J. 1963: Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích. Praha.
- POULÍK, J. 1966: Archäologische Entdeckungen und Grossmähren. In: *Grossmährische Reich. Tagung der wissenschaftliche Konferenz des Archäologischen Instituts der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften*. Brno – Nitra 1. – 4. 10. 1963. Praha, s. 11–47.
- POULÍK, J. 1971: Kontakty staré Moravy s karolínským prostředím. In: *Z dějin Slovanů na území ČSSR. Sborník studií vydaný u příležitosti oslav 20. výročí prvního objevu velkomoravské zřetě církve stavby ve St. Městě „Na valách“*. Uherské Hradiště, s. 54–64.
- POULÍK, J. 1975: *Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských*. Praha.
- PROFANTOVÁ, N. 2003: Mikulčice – pohřebiště u 6. kostela: pokus o chronologické a sociální zhodnocení. In: Kouřil, P. (ed.), *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela*. Brno, s. 7–209.
- RICHTER, M. 2003: *Irland im Mittelalter. Kultur und Geschichte*. Münster – Hamburg – London.
- RICHTER, V. 1965: Předkřesťanské svatyně na Moravě. In: *Almanach Velká Morava*. Brno, s. 120–121.
- RICHTER, V. 2001: Předkřesťanské svatyně na Moravě. In: *Umění a svět*. Brno, 113–119.
- STAŇA, Č. 1984: Einige Fremdelemente in der materialen Kultur der Brünnner Gegend im 9. Jahrhundert. In: *Interaktionen der mitteleuropäische Slawen und anderen Ethnika im 6. – 10. Jahrhundert. Internationale Symposium Nové Vozokany, 3. – 7. Oktober 1983*. Nitra, s. 217–223.
- STOLLENMAYER, P. 1949: *Der Tassilokelch*. Wels.
- ŠOLLE, M. 1996: *Od úsvitu křesťanství k sv. Vojtěchu*. Praha.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, T. 2006: K počátku nitrianskeho kniežatstva, *Historická revue* XVII/5-6, s. 28–31.
- TRUGLY, A. 1994: Griffek és orozslánok népe. Bratislava.
- UNGERMAN, Š. 2001: Ikonografie velkomoravských nákončí a symbolika opasku v raném středověku, *Listy Filologické* 74, s. 223–258.
- UNGERMAN, Š. 2002: Konstrukce honosných velkomoravských opasků. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Brněnské univerzity* M 7, s. 93–121.
- VANČO, M. 1995: Kaplnka sv. Margity pri Kopčanoch. Otázka jej pôvodu a problematika architektonického typu, *Ars* 2-3, s. 139–168.
- VANČO, M. 2000: Longobardi – kultúrny most do Európy, *Domino fórum* 44, 2000, s. 15.
- VANČO, M. 2007: Plakety z Bojneje a byzantská imperiálna ikonografia. In: *Duchovné, intelektuálne a politické pozadie cyrilometodskej misie pred jej príchodom na Veľkú Moravu. Medzinárodná konferencia konaná 2. 7. 2007 na ÚKF v Nitre*. Nitra, s. 149–173.
- VANČO, M. 2008: The 9th Century Great Moravan Motifs of Orante, *Star. Prosv.* 35, s. 43–61.
- VANČO, M. 2010: Figurálne motívy plakiet z Bojneje v kontexte velkomoravského umenia. In: *Stud. Mediaevalia Pragensia* 10, s. 111–152.
- VAVŘÍNEK, V. 1959: K počátkům christianizace Velké Moravy, *Listy Filologické* LXXXII, s. 217–224.
- VAVŘÍNEK, V. 2001: Velká Morava mezi Byzancí a latinským Západem. In: Galuška, L. – Kouřil, P. – Měřinský, Z. (eds.): *Velká Morava mezi východem a západem. Sborník z mezinárodní vědecké conference, Uherské Hradiště, Staré Město, 28. 9. – 1. 10. 1999*. Brno, s. 413–419.
- WALTHER, I. F. – NORBERT W. 2005: *Codices Illustres: The world's most famous illuminated manuscripts, 400 to 1600*. Köln.
- WAMERS, E. 1999a: Zwei beschläge mit Tierornamenten im Tassilokelchstil. In: Stiegemann, Ch. – Wemhoff, M. (eds.), *799 Kunst und Kultur der Karolingerzeit. Karl der Grosse und Papst Leo III. in Paderborn. Katalog der Ausstellung Paderborn 1999, Bd. 2*. Mainz, s. 464–465.
- WAMERS, E. 1999b: Insulare Kunst im Reich Karls des Großen. In: Stiegemann, Ch. – Wemhoff, M. (eds.): *799 Kunst und Kultur der Karolingerzeit. Karl der Grosse und Papst Leo III. in Paderborn. Beiträge zum Katalog der Ausstellung Paderborn 1999*. Mainz, s. 452–464.

ABOUT THE PROBLEM OF “HIBERNO-SCOTTISH INFLUENCE” IN GREAT MORAVIAN ART

MARTIN VANČO

Celtic insular Christianity and its promulgation to the continent by the Irish monks in the early Middle Ages has attracted the attention of historians since the 19th century. Debate on the possible activities of the Irish missionaries is also a part of Czecho-Slovak historiography. In 1958, Josef Cibulka mentioned the Irish missions in connection with the extinct church in the Modré u Velehradu. This hypothesis was subjected to criticism by several researchers, especially J. Poulík and V. Hrubý back in 1963, so J. Cibulka had to admit that the church was built not by the Hiberno-Scottish but the Bavarian mission, based on its traditions. The efforts to rehabilitate the Cibulka theory were recently presented by M. Šolle (1996), V. Lichardus (2003) and T. Štefanovičová (2006). Critical analysis of the theories on Hiberno-Scottish missions in Central Europe was addressed by J. Kožiak (2003), who rejected these, mainly because of the monastic focus of Irish monks in the Frankish Empire, as well as because of the absence of written sources indicative of their missionary activities in our area. This study deals with the definition of the insular style and its application in Carolingian Art and manifestations in Great Moravian arts and crafts.

The insular style issue is presented in the examples of Irish illuminated manuscripts of the 7th – 8th century (Durrow, Lindisfarne, Kells), while the zoomorphic interwoven style was further developed in the Langobards and Carolingians monastic illuminated manuscripts. Book illuminations served as a template for the interwoven ornamentation enhanced in monumental masonry sculpture of the 8th – 9th centuries, particularly on the altar rails and ciboriums in Italy (Brescia, Cortona, Aquileia) and Croatia (Koljane u Vrlika, Bijaća in Trogir). The monuments follow the tradition of the Lombard Renaissance of the 8th century, combining both Irish and classical elements of the late Antiquity times into a new, syncretic style.

Insular motifs also popularly used in the Frankish scriptoriums during the 9th century (the Bible from the Church of San Paolo fuori le Mura) ultimately influenced the principle of crafts heritage, represented by the “Tassilo chalice style”. The chalice was designed for the occasion of the marriage of Bavarian Duke Tassilo III to Liutpirga, the daughter of the Langobards’ King Desiderius, with whom he tried to establish a dynastic alliance in 768, called the Bavarian-Langobards Union, against the expanding empire of Charles the Great. Ornamentation combining the elements of zoomorphic interwoven style with classical palmetto motif and flat-leaf tendril however demonstrates that the syncretic art remained well within the Langobards court. According to recent reviews, the cup was made in the contact zone between the Lombardia and Bavaria areas, in one of the monastic workshops either in Mondsee or in Salzburg.

Insular interwoven ornamentation with the zoomorphic heads can also be observed in other art and craft objects, such as Carolingian military gear. In particular, this is the decoration of belt mount, as evidenced for example by tongued mount from the Royal pfalz (palace) in Ingelheim, Paderborn or villa Karlburg. In the opinion of German researchers, its ornamentation is not strictly associated with insular art, but comes within the scope of Anglo-Saxon art represented by the individual style of the Tassilo chalice.

Carolingian mounts relates to the mounts with insular ornaments from the area of the Danubian Slavs north of Danube, i.e. from the area of the Great Moravian Empire. In particular, these are the mounts from Hradec near Prievidza, from grave No. 70 in “Valy” near Mikulčic, or grave No. 223/51 of the Staré Město “Na Valách”. The interwoven ornamentation can be also found in other art and craft objects, such as the buttons from the cemetery of St. Margaret in Kopčany in grave No. 3/98 or from grave No. 178 near the double -apsidal rotunda No. 6 in the hill-fort “Valy” near Mikulčice. In all the cases, this does not relate to the insular ornamentation associated with the Hiberno-Scottish missions who never operated in this area, but to the manifestation of Carolingian art combining the elements of insular style with late Antique motifs in the spirit of the Lombard Renaissance, followed by the Carolingian Renaissance.

Mgr. Martin Vančo, PhD.
Těhelná 31
917 00 Trnava
vanco.martin@slposta.sk